

Lívia Flachbartová, Oľga Sisáková, Vladislav Suvák: Starosť o seba

Antické problematizácie života a súčasné myslenie

Prešov, Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2016. 180 s.

Recenzovaná monografia je kolektívnym dielom dvoch autoriek a jedného autora, členov spoločného výskumného projektu, ktorý viedol Vladislav Suvák, historik antickej filozofie. Do tohto rámca zasadzuje V. Suvák svoje skúmanie praktík starosti o seba a na jeho iniciatívu nadväzuje aj Lívia Flachbartová, ktorá praktiky starosti o seba dáva do vzťahu s kynickou filozofiou. Oľga Sisáková, ako ďalšia spoluautorka monografie, sa vo vzťahu k téme starosti o seba zaoberá jej podobami v súčasnej filozofii, a na tento účel využíva analýzu prác Petra Sloterdijka. V predslove ku kolektívnej monografii sa autori zmieňujú, že knihu tvoria „tri samostatné časti, ktoré sa zaoberajú rôznymi aspektmi starosti o seba“ (s. 7).¹ To môže byť pozitívom, keďže príspevky autorov môže čitateľ študovať samostatne podľa vlastného filozofického záujmu, z rovnakého dôvodu im však môže chýbať určitý koherentný rámec, ktorý by ich dával do vzájomnej súvislosti, ak len oným rámcom nemyslíme samotný názov monografie. Je totiž zrejmé, že tému knihy tri príspevky nemôžu pokryť ani vyčerpať. Na druhej strane si autori ani takéto cieľ nestanovujú. Napriek uvedenej opatrnosti autorov však v mnohých prípadoch pri čítaní jednotlivých príspevkov nájdeme odkazy na vzájomné súvislosti medzi nimi, čo svedčí okrem iného o skutočnosti, že zdanlivo „samostatné časti“ naozaj spája určitý implicitný rámec, ako aj o tom, že autori sú si dobre vedomí vzájomných preťahov. Pri práci na rovnakej téme sa teda stretli autori s odlišným zameraním. Kým Vladislav Suvák a Lívia Flachbartová sa zameriavajú na starosť o seba v antickej filozofii, záujmom Oľgy Sisákovskej je skúmať jej súčasné možné podoby. Prostredníctvom predstavenia ich textov sa pokúsime ukázať, ako sa s danou témou vyrovnali a k čomu vedie ich autorská opatrnosť, podľa ktorej čitateľovi predstavujú tri „samostatné časti“ jednej témy.

Autorom prvého príspevku, nesúceho názov „Sókratovská terapia ako starosť o seba a druhých“, je Vladislav Suvák. Ako sme si už u Suváka zvykli, jeho príspevky sú príjemne čitateľné, eo ipso zrozumiteľné aj tým z nás, ktorí sa profesionálne nevenujú antickej filozofii. Pritom však spracovanie podobných tém vyžaduje značnú mieru erudície, ktorá sa prejavuje aj v recenzovanom texte, z ktorého názvu vyplýva, že autor v ňom tematizuje terapeutický aspekt Sokratovej činnosti, s ktorým sa možno stretnúť v sokratovskej literatúre. Chce ho uchopiť trojako, čomu zodpovedá aj proporcionálne rozdelenie príspevku na tri kapitoly. Prvá je venova-

1 Všetky stránkové odkazy v zátvorkách sa vzťahujú k recenzovanej publikácii.

ná niektorým sokratovským dialógom, v ktorých poníma Sokrates svoju činnosť ako terapiu. Autor nám však vo svojom texte ukazuje, že sokratovská terapia nie je terapiou v tom zmysle, ako o nej uvažujeme dnes, ale že má špecifický význam v tom, že je identická so starosťou o seba a iných. Preto ju nemožno vnímať len ako situačnú aplikáciu určitých postupov pri odstraňovaní neželateľných vecí, ale vždy len ako permanentnú činnosť. V tomto duchu je terapia prepojená s dialektikou, pričom liečba spočíva v privedení nevedomého k vedeniu prostredníctvom sokratovského rozhovoru.

Druhú kapitolu by sme mohli pochopiť ako demonštráciu toho, čo autor podrobuje analýze v prvej kapitole. Ide v nej o dramatické čítanie Platónovho dialógu *Charmidés*, v ktorom sa ozrejmuje terapeutický význam sokratovského rozhovoru. Témou dialógu je *sófrasyné*, ktorá je tu z holistického hľadiska poňatá ako súčasť zdravého stavu človeka. Je to však forma zdravia, ku ktorej nemožno dospieť ihneď, ale len postupne, a to vďaka permanentnému cvičeniu, *askésis*. Nadobudnutú *sófrasyné* potom podľa Suváka možno chápať ako istý štít proti škodlivým vplyvom.

V tretej kapitole svojho príspevku už autor nezameriava pozornosť na Platónove dialógy a Sokratovu terapeutickú činnosť, ale na Antisthenovo poňatie rozumnosti ako terapeutického prostriedku proti nevedomosti. Na tento účel využíva Xenofónov obraz Antisthena, s ktorým sa stretávame v *Symposiu*. Podľa tohto obrazu nadväzuje Antisthenés na Sokrata v tom, že terapiu chápe ako neustálu prácu na sebe a starosť o dušu, ktorá prebieha v rozhovoroch. Autor však analyzuje aj doxografický obraz Antisthena, ktorý sa od prvého líši, a vykresľuje ho ako kynika, podľa ktorého k zdatnosti vedie opakovaná námaha. V praxi to znamená, že rozhodnutie je zdatné, ak za ním stojí neustále preverovanie a opravovanie, teda práca na sebe. Kapitola venovaná Antisthenovi priamo nenadväzuje na autorovu predošlú analýzu. Autor ňou však na jednej strane pripomína skutočnosť, že Sokrates mal svojich nasledovníkov v chápaní starosti o seba, a na strane druhej s implicitným odkazom na kynizmus už pripravuje pôdu pre ďalší príspevok tejto kolektívnej monografie.

Jeho autorkou je Lívia Flachbartová, ktorá ho nazvala „Starosť o seba a Diogenove asketické praktiky“. Zaoberá sa v ňom Diogenovými telesnými a duševnými cvičeniami a starosťou o seba, ktorá je zároveň starosťou o druhých. Aj tento príspevok je rozdelený na tri kapitoly. V prvej autorka analyzuje Foucaultov výklad starosti o seba v prepojení na analýzu režimov pravdy. Ukazuje, ako vo Foucaultových analýzach súvisí *askésis* (chápaná ako cvičenie sa v niečom) so starosťou o seba, pričom demonštruje, aký má *askésis* vzťah k nepríjemným aspektom života. *Askésis* sú totiž cvičenia, ktoré umožňujú zvládať tieto negatívne životné situácie. L. Flachbartová sa zameriava najmä na jeden element týchto cvičení, a to *parrhésiu* (pravdivú reč), ktorá je typická pre kynickú filozofiu a jej predstaviteľa Diogena. Prostredníctvom *parrhésie* ako súčasť *askésis* sa tak dostáva k výkladu

Diogenovej činnosti, k čomu jej vytvorila priestor analýza Foucaultovho chápania starosti o seba.

Na tento výklad v druhej kapitole príspevku L. Flachbartovej nenadväzuje, ako by sme mali tendenciu predpokladať, demonštrácia Diogenovej parrhesiastickej činnosti. K tomu sa totiž autorka dostáva až neskôr, po načrtnutí kritických pozícií vo vzťahu ku kynizmu ako takému. Ako bod, z ktorého sa možno pri analýze kynickej činnosti odraziť, L. Flachbartová vyberá interpretácie, ktoré kynikov nechápu ako morálnych mudrcov, ale ako takých mysliteľov, s ktorými sa spája to, čo je z hľadiska konvenčnej morálky nemorálne. Až od toho sa potom v texte odvíja explanačia tých momentov kynického života, ktoré možno navonok pôsobia nemorálne, avšak pri skúmaní ich motivácie zistíme, že môžu mať morálny zmysel, či už vo vzťahu k tomu, kto ich vykonáva, alebo k tomu, kto ich percipuje.

V tretej kapitole svojho príspevku sa autorka venuje konkrétnym Diogenovým parrhesiastickým činnostiam. Sleduje tu prepojenie verejného a súkromného priestoru v praktikách kynického života, vymedzuje zásadné aspekty *parrhésie* a predstavuje Diogena ako typického parrhesistu, ktorý svojou *parrhésiou* na jednej strane získava individuálnu slobodu a na druhej strane spoločnosti, v ktorej sa nachádza, adresuje kritiku. Pritom túto kynickú filozofiu autorka opisuje ako filozofiu žitú, performatívnu či telesnú – napríklad keď zdrojom slobodného vyjadrenia a súčasne adresovania kritiky môže byť jednoduché gesto, pohyb tela etc. Posledná kapitola je podoprená konkrétnymi anekdotami, ktoré sa spájajú s Diogenovým životom a v kontexte erudovaného filozofického textu, ktorým príspevok Flachbartovej nepochybne je, sú skutočným oživením, keďže sú vtípné a pritom eticky veľavravné aj pre súčasníka.

Monografiu uzatvára príspevok Oľgy Sisákovej, nesúci názov „Antropologické a axiologické východiská Sloterdijkovej koncepcie antropotechník“. Tento príspevok, tak ako mnohé iné autorkine texty, vyniká explicitným vyjadrovaním a racionálnym premyslením schémy príspevku, ktorý v poslednej fáze vždy čitateľa poteší pocitom zmyslu. Aj Sisákovej príspevok je rozdelený na tri kapitoly. V prvej z nich sa autorka venuje filozofickému kontextu, v ktorom sa objavuje Sloterdijkova koncepcia antropotechník. Ide o situáciu všeobecného odmietnutia etického univerzalizmu, v ktorej postmoderná filozofia približne koncom osemdesiatych rokov minulého storočia dospela k presvedčeniu, že vzhľadom na aktuálne filozofické poznanie, aj v nadväznosti na historické udalosti, ktoré ovplyvnili európske filozofické myslenie, je potrebné o etike uvažovať inak. Do popredia sa dostávalo prepájanie etiky a estetiky, života a umenia a pod. V tomto kontexte vystúpil s originálnou koncepciou antropotechník Sloterdijk. Rozumel nimi mentálne aj fyzické cvičenia, ktoré na symbolickej rovine prispievajú k imunizácii človeka. Produktom cvičiaceho človeka je napokon len sám tento človek, ktorý je však odolnejší voči škodlivým externým vplyvom.

O. Sisáková svojím príspevkom tuzemskému čitateľovi predstavuje Sloterdijkovu filozofiu, ktorá myšlienkovovo nadväzuje na tradíciu známu už zo sokratovského myslenia. Spomeňme si len na vyše uvedený príspevok V. Suváka, v ktorom predstavoval *sófosyné* ako zdatnosť nadobudnutú vďaka *askésis*, zdatnosť pochopenú ako štít proti škodlivým vplyvom. Autorka posledného príspevku predstavením Sloterdijkovej koncepcie antropotechník taktiež ukazuje, ako možno premýšľať o problémoch súčasného človeka (strata imunitnej odozvy na symbolickej rovine kultúry pod vplyvom globalizácie, pluralizácie etc.) a technikách ich zvládania. Pritom však poukazuje aj na to, že jadro procedúr, o ktorých uvažuje Sloterdijk, je hlboko zakorenené v našej filozofickej tradícii. To dosvedčuje prepojenie sokratovského myslenia a Sloterdijkovej koncepcie, ktoré si môže čitateľ uvedomiť až po prečítaní celej kolektívnej monografie.

Uvedené však nevyčerpáva autorkine zámery. V druhej kapitole svojho príspevku O. Sisáková analyzuje axiologickú ukotvenosť Sloterdijkovej predstavy individuálnej etiky, avšak ako kľúčová sa z nášho pohľadu javí tretia kapitola autorkinho textu, v ktorej sa vracia k úvodu svojho príspevku, kde použila príklad istej francúzskej herečky, ktorej názor podľa nej „korešponduje s náladami doby i s ambíciami súčasnej filozofie“ (s. 110). Tento názor vyjadruje presvedčenie, podľa ktorého zmenou seba možno meniť svet. Sisáková tak Sloterdijkovu koncepciu antropotechník zasadzuje do najaktuálnejších filozoficko-etických, ale aj všeobecnejšie kultúrnych intencií, ktoré sa zameriavajú skôr na individuálne etické projekty než na formulovanie univerzálnych etických systémov. K obhajobe takéhoto poňatia etiky autorka využíva Sloterdijkove argumenty týkajúce sa oslabeného imunologického statusu. Autorka totiž ukazuje, že sebaformovanie spočiatku síce môže pôsobiť ako individualizujúci faktor, ale postupne sa môže v kultúre stabilizovať ako imunizačný mechanizmus. Práve to je dôvod, pre ktorý možno tvrdiť, že zmenu seba možno premieňať svet alebo kultúru. Takýto program autorka nevidí ako to, čo je určené primárne elitám, ako tomu bolo v antike, ale ako otvorený súčasnej individualistickej kultúre, napríklad prostredníctvom poradenskej činnosti. Analýzou Sloterdijkových prác a tým, že ich premýšľa v rovine intencií súčasnej filozofie a kultúrnej praxe, otvára O. Sisáková našim čitateľom priestor pre uvažovanie nad aktuálnou témou morálnej filozofie. Tou je potenciál tvorby individuálnej etiky, a to nie len ako estetickéj záležitosti, ako to zasníeva od významných protagonistov súčasnej filozofie, ale aj ako záležitosti kultúrnej imunity súčasného človeka.

Ako tvrdili autori v predslove, kolektívna monografia prináša tri rozličné pohľady na starosť o seba, subsumujúc ako „antické problematizácie života“, tak aj „súčasnú myslenie“, na ktoré odkazuje podtitul monografie. Za jej jediný, a aj to len potenciálny nedostatok by sa v istom zmysle dala považovať skutočnosť, na ktorú sme náznakom upozornili už na začiatku našej recenzie, totiž absencia širšieho úvodu, resp. predslovu, ktorý je v recenzovanej monografii spracovaný len na dvoch stranách a neposkytuje tak priestor ani na hlbšie uchopenie skúma-

nej problematiky vcelku, ani na ozrejenie autorských zámerov. Taktiež, ak odhliadneme od parciálnych zhrnutí jednotlivých príspevkov, monografii chýba záver alebo doslov, ktorý v prípade absentujúceho úvodu mohol tento zjednocujúci aspekt poskytnúť. Uvedenú výhradu možno vnímať ako neopodstatnenú vzhľadom na to, že nás predsa autori upozornili, že nám predstavujú tri „samostatné príspevky“. To je iste relevantné, avšak aj napriek tomuto konštatovaniu nemožno prehliadnuť, že texty spája téma kolektívnej monografie ako aj vzájomné tematické a problémové presahy. Bolo by na škodu, ak by absencia úvodu a záveru pôsobila na čitateľa rušivo, lebo ide o prepracované štúdie, ktoré vynikajú ako filozofickou erudíciou, tak príjemnou čitateľnosťou, miestami vtipom a miestami zaujímavou aktuálnosťou. V prípade tejto monografie síce platí, že čitateľ môže k príspevkom pristupovať samostatne, podľa nášho názoru však týmto prístupom bude v mnohých aspektoch ochudobnený, pretože neobjaví implicitné prepojenia. Práve tie sú v mnohých prípadoch filozoficky významné aj pre našu súčasnosť, ako má čitateľ možnosť vidieť napríklad na implicitnom prepojení tém príspevkov O. Sisákovej a V. Suváka. Čitateľ totiž po prečítaní celej monografie môže natrafiť na filozofické vyrovnávanie sa s problémami súčasného človeka, ako aj na poznanie, že potenciálne techniky zvládania týchto problémov sú zakorenené v našom kultúrnom habite už od antickej filozofie.

Recenzovanú monografiu tak môžeme vnímať aj ako spôsob nášho kultúrneho ukotvovania v čase neukotvenosti, ako inšpiráciu pre súčasné filozofické a filozofiu presahujúce myslenie, aj ako podnet k samostatnému uvažovaniu. Možno práve to je dôvodom absencie úvodu a záveru. Možno bolo intenciou autorov nechať čitateľa samostatne premýšľať nad časťami textu, ktoré následne môže nahliadať z hľadiska celku. Možno bolo ich intenciou nechať čitateľa záver domyslieť pre seba a vytvoriť si koherentný interpretačný rámec. Ak by to bolo tak a ak je zmyslom filozofie samostatné a kritické myslenie, potom recenzovaná monografia neprináša iba tri samostatné filozoficky erudované texty, ale necháva priestor aj pre filozofovanie čitateľa. Aktívny čitateľ preto iste pri jej čítaní uzná, že drží v rukách hodnotnú filozofickú literatúru, ktorá sa dožaduje jeho vlastného filozofického vkladu.

Lukáš Švihura